

УДК

**“ДУМА ПРО ВЧИТЕЛЯ”: ІВАН ДРАЧ
ІЗ ПРИСВЯТОЮ ВАСИЛЕВІ СУХОМЛИНСЬКОМУ**

Олена Труш

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра української мови,
вул. Університетська, 1/234, 79602 Львів, Україна,
тел.: (0322) 39 47 17*

У статті автор аналізує драматичну поему Івана Драча “Дума про Вчителя” крізь призму педагогічних ідей Василя Сухомлинського, виокремлює ті принципи виховання, яких дотримувався педагог у своїй діяльності.

Ключові слова: драматична поема, принцип виховання, народна педагогіка.

Особливе місце в багатогранній творчості Івана Драча посідає його поетична драматургія – три драматичні поеми: “Дума про Вчителя”, “Соловейко-Сольвейг” та “Зоря і смерть Пабло Неруди”, об’єднані спільною темою митця як учителя, як скульптора і як поета відповідно.

Перша драматична поема Івана Драча “Дума про Вчителя”, написана 1976 р., присвячена “видатному педагогові В. О. Сухомлинському”, авторові 41 монографії і брошури, більше 600 статей, 1200 оповідань і казок. Високу оцінку поемі дав Микола Ільницький: “Вчитель постає у ньому на повний зріст як педагог, як громадянин, як людина... Твір становить певний етап у творчості письменника, його талант розкрився новими гранями...” [8, с. 149].

У поемі І. Драч звертається до проблем педагогіки, порушуючи питання про минуле, сучасне й майбутнє освіти та культури, про принципи народного виховання, які впливають на формування внутрішнього духовного світу людини, загалом про традиції української етнопедагогіки, “обстоює новаторські педагогічні ідеї, естетико-гуманістичні принципи виховання людини, сповідувані, зокрема, В. Сухомлинським” [7, с. 108]. Цікаво, що назва твору аналогічна до праці педагога “Дума про людину”. Звернення І. Драча до фольклорного жанру думи не випадкове, оскільки, як зазначає В. Галацька, “використовуючи та творчо інтерпретуючи точні параметри жанру думи: наявність сталої композиції (заспів, розповідь, кінцівка, поетичні засоби, особливості строфічної будови), І. Драч створив яскравий авторський твір героїко-педагогічного характеру, зобразив драму життя видатного педагога Сухомлинського, з його творчими пошуками, особистими перипетіями долі” [3, с. 7]. Саме слово “дума” і вказує на народний характер принципів виховання, викладених у поемі.

Назва твору метафорична, оскільки образ Вчителя – це збірний метафоричний образ, прототипом якого є Василь Сухомлинський і який поєднує в собі образи інших видатних педагогів світу: Коменського, Песталоцці, Сковороди, Ушинського, Макаренка і Корчака. З цього приводу В. Сухомлинський писав у монографії “Павлівська середня школа”: “Ідеї великих педагогів – Коменського, Песталоцці, Руссо, Ушинського, Дістервега, які спрямовували школу, вчителя, учня до вивчення навколишнього світу,

вчили досліджувати, пояснювати те, що людина бачить, – переломлюються у нашій роботі стосовно до наших завдань виховання” [10, с. 10].

Поєма починається трьома “словами”-звертаннями: “Слово до читача”, “Слово до режисера” і “Слово до редактора”, які становлять потрібну експозицію твору. Таке звернення у формі “слова” І. Драч обрав не випадково, адже В. Сухомлинський надавав великого виховного значення слову: “Слово – могутній засіб впливу на свідомість вихованих...” [5, с. 25] (порівняймо праці педагога: “Слово вчителя в моральному вихованні”, “Слово про слово”, “Слово до батьків”, “Слово до учнів”, “Слово до спадкоємця” тощо).

У “Слові до читача” І. Драч підкреслює надзвичайну важливість, вагомість основної теми свого твору – професії Вчителя, підносячи її до вселюдських обривів, ототожнюючи усіх людей з учнями і вчителями: “У кожного з нас вчитель є, читачу, Усі ми – тільки учні й вчителі. Усі ми у добрі своїм і злі Несем чийсь холод і любов гарячу” [6, с. 4].

“Слово до редактора” становить собою ряд афоризмів, зокрема твердження Арістотеля, парадокс Шіллера, виклик Макаренка й роздуми Вчителя, тобто висловлювання Сухомлинського. Саме в його словах знаходимо основну думку твору – формування доброї людини. На думку А. Ткаченка, “доброту й довіру до дитини, до підлітка Сухомлинський вважав найпершим кредо справжнього педагога” [14, с. 181]. “Адже без доброти – справжньої теплоти серця, яку одна людина віддає іншій, неможлива душевна краса” [6, с. 6]. Ці рядки є своєрідним лейтмотивом поеми.

У “Пролозі” І. Драч наголошує на тому, що кожен вчитель – це не проста людина, “це суцільна драма. Це вузол всіх вітрів, що дмуть зівсюди. ... Та ж кожен крок і кожен його намір – Це вибухівка, стиснута, спресована Характером тонким і волею могутньою” [6, с. 8]. “Пролог” – це боротьба, зіткнення думок Автора і Хору щодо особи Вчителя, його педагогічних принципів і теорій, що і створює конфлікт драми.

Драматург словами Автора, які є кільцевим обрамленням твору, повідомляє про приїзд молодого вчителя з Німеччини у Павлищани. Вчитель протиставляється Макаренкові (епізод зустрічі Антона Семеновича з випускниками Макаренка): “Макаренко кував людину, А Вчитель – цей ліпив її. Різниця між ковалем і скульптуром!” [6, с. 12]. Отож, можна висловити думку, що І. Драч ототожнює Вчителя з митцем, називаючи його скульптором, адже вихована, добра людина – це своєрідний шедевр учителя, вчителя як митця. У цих рядках І. Драча вбачаємо й погляди В. Сухомлинського, висловлені у праці “Сто порад вчителеві”: “Дитину, яку ми почали виховувати, формувати, я б порівняв з брилою мармуру, до якої одночасно прийшли із своїми різцями кілька скульпторів і поставили собі за мету вирізьбити скульптуру, одухотворити її, втілити в ній людський ідеал” [13, с. 532]. Звертаючись до вчителів, В. Сухомлинський стверджує: “Ви – один із скульпторів, що творить людину майбутнього. І скульптор особливий, не схожий на інших” [13, с. 533].

Структурно драматична поема “Дума про Вчителя” складається з 10 картин – розповідей, які “становлять найвищі точки, своєрідні емоційні вершини твору” [4, с. 139], а тому Л. Дем’янівська називає композицію поеми “вершинною”.

Перший розділ поеми – “Вчитель в НДР”, який становить першу т. зв. “вершину” твору, – це виступ Вчителя перед німецькими вчителями. Вчитель розповідає про своє професійне життя, про трагічну загибель його дружини й маленького сина в гестапівській катівні. Усе це вплинуло на світогляд Вчителя, сформувало його педагогічні принципи, його любов до дітей: “Мое натхнення – два чуття глибоких – Любов і ненависть. Любов безмежна – до дітей, І до фашизму – ненависть бездонна” [6, с. 18]. Цей виступ – це розгорнутий монолог Вчителя, який дає ключ до розуміння

життєвих принципів самого Вчителя. У його зізнанні помітний пафос як образу Вчителя, так і усього твору.

Цікавим є епізод про сімейну фотографію Франца Функе, убивці дружини й сина Вчителя. Це цілком нормальна людина, але під впливом певних соціальних умов та суспільних обставин він перетворився на жорстокого вбивцю. І Драч умотивовує вчинок Франца Функе, наголошуючи, що справжній педагог, вчитель не повинен допустити такого нищівного для моралі людини впливу суспільної ідеології: “До серця людського навіки Перепинити доступ звіра – ось в чім зміст Покликання учителя, колеги” [6, с. 20]. З цього приводу В. Сухомлинський писав: “Місія школи, наше з вами найважливіше завдання, дорогий колего, – боротися за людину, переборювати негативні впливи і давати простір позитивним” [13, с. 420].

Невипадково І. Драч вводить у поему образ Вальтера Функе (син Франца Функе). Це теж педагог, молодий, який приїхав із Потсдама (НДР), щоб ознайомитися із принципами роботи, шкільною системою Вчителя. У присутності Вальтера ведеться дискусія Мещерського й Суханова в “Кабінеті Ученої Установи” щодо системи і принципів роботи у школі Вчителя. Можна прослідкувати певну градацію, як зазначає М. Ільницький, у тому, як “автор підводить здалеку до самого героя: спершу через хор..., відтак – через дискусію Мещерського і Суханова...” [8, с. 139-140].

Другою “вершиною” твору є “Зустріч з Бляхою-Мухою”. Савка Бляха – це в’язень, який утік із в’язниці. Ця людина також, як і Франц Функе, морально zdegradovana, але внаслідок “потворного й гидкого виховання”. Він згадує з болем про своє “лихе дитинство, зі всіма злигоднями й хвилюваннями”, у вічному страхові, атмосферу якого створював батько: Савка “ходив до школи з переляку”, “спілкувались пошепки”, матір “не сміла голови підняти – він [батько] бився люто” [6, с. 33]. Постає тема втрати дитинства, радості дитячих років. В. Сухомлинський наголошував на тому, що “батьківська педагогіка... – це фундамент, основа всієї педагогічної теорії й практики” [13, с. 535-536] (порівняймо праці: “Батьківська педагогіка”, “Моральні цінності сім’ї” тощо).

У канву твору І. Драч вводить п’єсу, поставлену під керівництвом Учителя у шкільному театрі, – “Казку про любов”. Недарма автор звертається до жанру саме казки, адже “одним із джерел методики вивчення мови для В. Сухомлинського була народна педагогіка. Народні прислів’я, загадки і скоромовки, притчі й оповідання, легенди й перекази...” [9, с. 70], “у системі занять з мови чільне місце посідали твори-мініатюри, казки, твори-розповіді, твори-описи, твори-роздуми” [2, с. 671]. Це своєрідна філософська притча, у якій висловлено думку, що людина може навчитися всього, але “Любові не навчишся, друже. Любов повинен дати хтось...” [6, с. 47], “Коли ж вона [Людина – О. Т.] любити не навчиться, Все ж дикуном залишиться, і годі” [6, с. 49]. Це своєрідний гімн Любові з елементами дидактики, повчання, це шлях до усвідомлення свого “я” кожною людиною. “Що було найголовніше в моєму житті? Без вагань відповідаю: любов до дітей”, – так писав В. Сухомлинський у книзі “Серце відаю дітям” [12, с. 7].

У розділі “Жива книга вражень відвідувачів Павлищанської школи” подано думки різних людей про роботу Вчителя. Усі переконані, що принципи виховання, яких дотримується Вчитель, вірні. Доказом цього можуть слугувати слова Ренати Олександрівни Ротмістрової, завуча 537-ої школи Ленінграда: “Переконалась на практиці – Виховувати треба добром, Щирим ставленням до вихованців. В школі не мусить бути Жодної краплі брехні і злості, Гучних непотрібних фраз і наказів” [6, с. 58].

У наступному розділі “Психологічний семінар” І. Драч розкриває тему відповідальності учителя. Особливо трагічною є історія про самогубство Павлика Піщаного. Цей учинок теж умотивований: це наслідок знущань, брутальності і злоби учительки, яку прозвали “Чумою”. Учителька знущалася над Павликом, щоразу прозиваючи його то “Довгим, Довгошійм, Безтолковим”, то “Байстроюком”, то “Недоумкуватим, Брехуном, Брехунчиком”. Усе це вплинуло на хлопця настільки, що він зненавидів учительку, розчарувався в собі. Цей епізод виступає третьою вершиною композиції драматичної поеми. На цьому семінарі багато учителів помітили й у своїй роботі брутальність, лайку, нерви, брак такту й витримки, моторошність слова у ставленні до дітей, на що Вчитель відповів: “Хай кожному оця лиха історія Горить в душі і серце попелить! ...Треба зрозуміти, що дитина Спочатку лиш не вміє” [6, с. 73]. В. Сухомлинський поважав “дитяче незнання”: “Місяць, півроку, рік у дитини може щось не виходити, але настане час – і вона навчиться. Свідомість дитини – могутня, але повільна річка, і у кожного вона має свою швидкість” [1, с. 8].

“Найважливіший стимул навчання – Почуття власної гідності, Бажання бути кращим. Виховання там починається, Де вчитель ставиться до учня, Як людина до людини” [6, с. 74] – цими словами, на думку І. Драча, повинен послуговуватись кожен педагог у своїй роботі, ці рядки мають стати постулатом, аксіомою кожного справжнього вчителя, адже “нема тихішої, виснажливішої роботи, ніж учительська” [6, с. 75].

Частина “Вчитель у лікарні” складається з ряду підрозділів, виділених з огляду на відвідувачів Вчителя. Першою була Мати Вчителя, яка, як і в дитинстві, розповідає казку про “найсильнішу з усього надію” та казку на старість про Орла та його дітей. Завжди в людини мусить залишатися надія на краще, і завжди для кожної мами син, яким би він дорослим не був, залишається дитиною, і завжди кожна мама турбуватиметься про своїх дітей. За словами В. Сухомлинського, “у процесі виховання людської особистості діє багато сил, до яких передусім належать: по-перше, сім’я, а в сім’ї найтонший і наймудріший скульптор – мати” [13, с. 532]. “Культ матері в духовному житті школярів передбачав виховання у дітей поваги, любові, шанобливого й турботливого ставлення, благоговіння перед нею” [1, с. 8].

Вчитель своє здоров’я, свою наснагу черпає в дітях. До нього в лікарню дружина приносить хліб на рушнику, адже ж “він святий”, це символ українського народу. Другим дарунком дружини були записи дитячих голосів на магнітофонній плівці. Насамперед, це казка Ніни Віщої про Сонцекокос; Юрко Сьохін розповідає свою казку про те, “як іволга пролетіла крізь райдугу”: це була проста сіра пташка, але “крізь райдугу іволга пролетіла – Стала дивно красивою. З тих пір, коли глянеш на іволгу, Згадаєш райдугу – золоту дугу!” [6, с. 82]. Образи райдуги, іволги присутні й у В. Сухомлинського [11, с. 401]. Ця казка є своєрідним відображенням життя Вчителя, бо Вчитель порівнює себе з сірою пташкою, а дітей із “найяскравішою райдугою людства”, що свідчить про присутність фольклорного елемента в цій поемі.

У наступному підрозділі “Мар’яна і Вальтер з любов’ю” сформульований ще один принцип виховання: “...жорстокість неможливо вводити в стосунки вчителя й дітей. ...Жорстокість – це страшна бацила. ...І жорстокість в масці вимогливості... Жорстокість жорстокістю стає...” [6, с. 83-84].

Фольклорне начало відчутне і при відвідинах Вчителя Горпиною. Навчання Волхва усім премудростям змальоване у формі колядок і щедрівок: “А що першій мудрості вчився – Обертався Ясним Соколом; А що другій мудрості вчився він, Волхв, Обертався Сірим Вовком; А що третій мудрості вчився він, Волхв, – Обертався Гнідим Туром – Золоті Роги...” [6, с. 88]

Підрозділ “Марення Вчителя” – це “четверта і найвища емоційна вершина “Думи про Вчителя”, на думку Л. Дем’янівської [4, с. 143]. Це уявна зустріч Вчителя з польським педагогом Янушем Корчаком, розповідь Корчака та Вчителя про знищення дитячого притулку. Корчак, незважаючи на можливість врятуватись, залишається вірним своїм дітям, адже ж “зелений прапор поблідне, коли я зважусь на цей крок” [6, с. 90]. Януш Корчак ладен загинути, але зелений прапор передає Вчителю, бо це – “дитинства символ, юності, надії” [6, с. 93]. Цей символ взято з книги Я. Корчака “Король Матіуш Перший”, а Вчитель “справді підхопив той прапор – ідеї Корчака поваги до дитини” [8, с. 145]. “Все на світі – з дитини. І в дитині – кінець” [6, с. 90], “Дитинство – це найкращий в світі світ, Тож не прощайтесь з його снами” [6, с. 93] – ці вислови підтверджують любов Корчака до дітей і вмотивовують його прекрасний вчинок.

Надзвичайно цікавою в цьому епізоді є й колористика: чорні марища – як символ трагічності; білі свастики – як символ надії на краще, як символ оптимізму; зелений прапор – як символ життя, дитинства; червоний прапор – це той же зелений, просякнутий кров’ю: “...він зробивсь червоним в огні всіх битов людства за дитину” [6, с. 94]. Такий контраст кольорів увиразнює, підкреслює трагізм цієї сцени.

В останній частині (“Епілог, або Верховний Педагогічний Суд”) Вчитель постає перед судом визначних педагогів світу: Й. Песталощі, Г. Сковороди, Я. Корчака і А. Макаренка. Це ніби суд вічності, який з-поміж незначного виділяє те найважливіше, що зробила людина у своєму житті. Те саме і з Вчителем: Верховний Педагогічний Суд розглядає справу директора Павлицанської школи. У канву твору, використовуючи прийом контрасту, І. Драч вводить античний хор, створює Білий і Чорний Хори як уособлення двох протилежних принципів виховання – доброти й жорстокості (подібно до Доброго і Злого Духів у поемі Гете “Фауст”). Відповідно на Суді присутній і хор:

Білий хор Найясніша в нас мета: М’якість, ніжність, чистота.

Чорний хор Принесуть найбільшу користь Строгість, жорстокість і суворість [6, с. 102].

Вчитель формулює ті принципи, яких він дотримується у своїй системі виховання: “Я – за вимогливість при ніжності душі” [6, с. 103], “...довірою й любов’ю повагу до людини прищепити” [6, с. 106]. Усе це є відображенням ідей педагогічної концепції прототипу образу Вчителя – В. Сухомлинського. Вчитель, як і на початку твору, протиставляється А. Макаренкові: “Свідомо я [Вчитель – О. Т.] не повторив за Вами: “Повага, та поєднана з вимогливістю”... У вашій формулі... Багато педагогів зрозуміли Лише примат вимогливості” [6, с. 106]. Усі ці педагогічні ідеї, їх життєвість і дієвість перевірені життям, адже ж “теорія могутня тільки в практиці” [6, с. 104]. Тому всі великі вчителі в цій сцені стають на бік Вчителя.

Заключним акордом цієї поеми є “Слово автора”, у якому максимально звеличується праця вчителів, педагогів, підноситься до рівня святого: “Це вчителі, найкращі наші люди, Плекають нас для всіх крутих доріг. Болять майбутнім, школо, твої груди – Нехай святиться твій простий поріг!” [6, с. 108]. На думку В. Галацької, “саме у словах автора поет І. Драч як автор твору і Автор як дійова особа наближені максимально, фактично ототожнюються. Автор Драч нібито був свідком творчих шукань Сухомлинського і першою дійовою особою, яка зафіксувала це художньо” [3, с. 7].

Отож, І. Драч у драматичній поемі “Дума про Вчителя” піднімає таку основну тему – тему Вчителя, прототипом образу якого є В. Сухомлинський. Саме тому в канві усього твору простежуємо основні принципи виховання В. Сухомлинського: і доброту, і довіру, і любов до дітей, і роль батьків, а особливо мами, у вихованні дитини, і народні джерела, і соціум, у якому зростає дитина.

1. *Барабаш С.* Філософія серця, або гуманізм Василя Сухомлинського // Дзеркало тижня. 2001. № 39 (363) 6. 12 жовтня. С. 8.
2. *Біляєв О. М., Мамчур Л. І.* Сухомлинський Василь Олександрович // Українська мова: Енциклопедія. 2-ге вид., випр. і доп. К.: Вид-во “Укр. енцикл.” ім. М. П. Бажана, 2004. С. 671.
3. *Галацька В. Л.* Форми вираження авторської свідомості у драматичних поемах та кіноповістях Івана Драча: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01 / Дніпропетровський держ. ун-т. Дніпропетровськ, 1997. 23 с.
4. *Дем'янівська Л. С.* Українська драматична поема (Проблематика, жанрова специфіка). К.: Вища школа, 1984. 158 с.
5. *Дзевєрін О.* Видатний радянський педагог // Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5-ти т. К.: Рад. школа, 1976. Т. 1. С. 7-54.
6. *Драч І.* Драматичні поеми. К., 1982.
7. *Жулинський М. Г.* Драч Іван Федорович // Українська літературна енциклопедія: В 5 т. К.: “Українська Радянська Енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 1990. Т. 2. С. 108-109.
8. *Ільницький М. М.* Іван Драч: Нарис творчості. К.: Рад. письменник, 1986. 221 с.
9. *Кочан І., Захлюпана Н.* Українські лінгводидакти крізь призму часу: Словник-довідник. Львів: ПАІС, 2009. 168 с.
10. *Сухомлинський В. О.* Павлівська середня школа // Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5-ти т. К.: Рад. школа, 1976. Т. 4. С. 7-390.
11. *Сухомлинський В. О.* Розмова з молодим директором школи // Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5-ти т. К.: Рад. школа, 1976. Т. 4. С. 393-619.
12. *Сухомлинський В. О.* Серце віддаю дітям // Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5-ти т. К.: Рад. школа, 1977. Т. 3. С. 7-280.
13. *Сухомлинський В. О.* Сто порад учителеві // Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5-ти т. К.: Рад. школа, 1976. Т. 2. С. 419-656.
14. *Ткаченко А. О.* Іван Драч: Нарис творчості. К.: Дніпро, 1988. 270 с.

**“BALLAD ABOUT TEACHER”: IVAN DRACH WITH DEDICATION
TO VASYL SUHOMLYNS'KYJ**

Olena Trush

*Ivan Franko National University of Lviv,
The Ukrainian-language department,
1/234, Universytets'ka Str., 79602 Lviv, Ukraine,
phone: (00380 322) 39-47-17*

In article the author analyzes Ivan Drach's dramatic poem “Ballad about Teacher” in a view of pedagogic ideas of Vasyl Suhomlyns'kyj, separates those principles of upbringing, which the pedagogue used in his work.

Key words: dramatic poem, principle of upbringing, folk pedagogics.

**“ДУМА ОБ УЧИТЕЛЕ”: ИВАН ДРАЧ С ПОСВЯЩЕНИЕМ
ВАСИЛИЮ СУХОМЛИНСКОМУ**

Елена Груш

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра украинского языка,
ул. Университетская, 1/234, 79001 Львов, Украина,
тел.: (80322) 39 47 17*

В статье автор анализирует драматическую поэму Ивана Драча “Дума об Учителе” сквозь призму педагогических идей Василия Сухомлинского, выделяет те принципы воспитания, которых придерживался педагог в своей деятельности.

Ключевые слова: драматическая поэма, принцип воспитания, народная педагогика.

Стаття надійшла до редколегії 12. 11. 2009

Прийнята до друку 20. 01. 2010